

REUTERS/ Єва Корінкова

Тлумачення законів, що стосуються «неправдивих новин» у Росії

Унесення поправок до кримінального й адміністративного кодексів у березні 2022 року позначилося для журналістів і представництв ЗМІ, які працюють у Росії, початком нової та небезпечної ери. Поправки передбачають штрафи в сумі до 5 мільйонів рублів (48 245 доларів США) або ув'язнення терміном до 15 років у разі звинувачення в розповсюдженні «неправди» або будь-якої інформації, яку Російська влада вважає неправдивою, що стосується новин про війну, а це серйозно загрожує висвітленню вторгнення Росії в Україну. Чимало російських журналістів відчули, що в них немає іншого вибору, ніж утікати з країни задля власної безпеки, і велика кількість представництв найвідоміших ЗМІ країни переbazувала свої редакції новин за межі Росії, оскільки застосування нових законів залишається незрозумілим.

Цей посібник, виданий організацією TrustLaw спільно з Комітетом захисту журналістів, призначений для того, щоб надати дружні практичні поради як журналістам, так і редакціям, які прагнуть зрозуміти суть російських законів про «неправдиві новини», а також те, як вони застосовуються до місцевої й міжнародної преси.

I. Вступ

4 березня 2022 року російський парламент прийняв два федеральні закони (надалі **«закони»**), що передбачають адміністративну і кримінальну відповідальність за розповсюдження «неправдивої» інформації, які набули чинності того ж самого дня. 25 березня 2022 року в закони були внесені додаткові поправки (разом надалі **«поправки від березня 2022 року»**).

Федеральним законом № 32-ФЗ у Російський кримінальний кодекс (надалі **«Кримінальний кодекс»**) було внесено поправки, які передбачають кримінальну відповідальність за:

- розповсюдження *«завідомо неправдивої»* інформації про Збройні сили Росії (стаття 207.3);
- розповсюдження *«завідомо неправдивої»* інформації про використання повноважень російськими державними органами за межами території Росії (стаття 207.3 з поправками від 25 березня 2022 року);
- публічні дії, спрямовані на дискредитацію застосування Збройних сил Росії, зокрема публічні заяви чи заклики¹ про перешкоджання застосуванню армії (стаття 280.3);
- публічні дії, спрямовані на дискредитацію використання повноважень російськими державними органами за межами території Росії (стаття 280.3 з поправками від 25 березня 2022 року);
- публічні заяви чи заклики до іноземних держав і організації про накладення санкцій на Росію, її громадян чи юридичних осіб (стаття 284.2).

Водночас федеральним законом № 31-ФЗ у Кодекс адміністративних правопорушень Росії (надалі **«Адміністративний кодекс»**) внесено поправки, які передбачають адміністративну відповідальність за:

- публічні дії, спрямовані на дискредитацію застосування Збройних сил Росії, зокрема публічні заяви чи заклики про перешкоджання застосуванню армії (стаття 20.3.3);
- публічні заяви чи заклики до іноземних держав і організації про накладення санкцій на Росію, її громадян чи юридичних осіб (стаття 20.3.4).

У цьому посібнику роз'яснено, як «неправдиві новини» чи інформація, що вважається неправдивою, визначені в російському законодавстві (див. «II.» нижче), які покарання передбачені в нововведених поправках, а також чи мають вони ретроспективну дію (див. «III.» нижче), на кого поширюється юрисдикція законодавства (див. «IV.» нижче), а також чи застосовуються закони до нетрадиційних платформ та соціальних мереж (див. «V.» нижче), зокрема до фотографій і фотографій воєнних дій (див. «VI.» жче).

II. Як «неправдиві новини» чи інформація, що вважається неправдивою, визначені в російському законодавстві ?

Власне кажучи, саме визначення «неправдивих новин» відсутнє в новоприйнятих законах. Цей термін не згадується в жодному законі чи кодексі в цьому контексті.

Проте в законах ідеться про «розповсюдження завідомо неправдивої інформації». Зокрема підставою для притягнення до кримінальної відповідальності згідно зі статтею 207.3 Кримінального кодексу, уведеною в березні 2022 року федеральним законом № 32-FZ, є

«публічне розповсюдження завідомо неправдивої інформації під виглядом достовірних заяв, що містить відомості про застосування Збройних сил Росії або використання повноважень російськими державними органами за межами території Росії з метою захисту інтересів Російської Федерації, її громадян, а також підтримання міжнародного миру й безпеки».

Відповідно до вищезазначеного формулювання, для того щоб розповсюдження «завідомо неправдивої інформації» вважалось злочином, мають бути виконані такі передумови:

- інформація має стосуватися застосування Збройних сил Росії або використання повноважень російськими державними органами (президентом, урядом Російської Федерації, Міністерством оборони тощо) за кордоном;
- інформація має бути завідомо неправдивою;
- розповсюдження має бути публічним;
- заяви мають бути навмисно зроблені під виглядом достовірних.

Формулювання статті 207.3 Кримінального кодексу є широким. Таке викладення фактично дозволяє російській владі тиснути на будь-кого, хто висловлює незалежну позицію щодо дій Збройних сил Росії чи російських органів влади.

Наприклад, публікація, у якій дії Росії на території України зазначаються як «війна», «вторгнення» чи злочин проти людяності, яка демонструє руїни, учинені Збройними силами Росії, або яка критикує дії російського президента чи звинувачує його в злочині, вірогідно вважатиметься кримінальним злочином згідно зі статтею 207.3 Кримінального кодексу.

1. Що таке завідомо неправдива інформація?

У російському законодавстві, зокрема в новоприйнятих законах, немає визначення терміну «завідомо неправдива інформація». Утім значення «завідомо неправдивої інформації» можна взяти з роз'яснення, наданого Верховним судом Росії,² що стосується поширення «завідомо неправдивої інформації» про COVID-19 (охопленого статтями 207.1 і 207.2 Кримінального кодексу). Зокрема під «завідомо неправдивою інформацією» слід розуміти будь-яку інформацію (репортажі, повідомлення, відомості тощо), яка не відповідає реальності (а тому є об'єктивно неправдивою), про яку особи, що розповсюдила її, було відомо.

Загалом кримінальне законодавство передбачає, що розповсюдження завідомо неправдивої інформації — це дія, вчинена навмисно. Це стосується випадків, коли людина підробляє відео- чи фотоматеріали, вигадує історії, свідчення очевидців, і навіть офіційні повідомлення або розповсюджує таку інформацію незважаючи на те, що їй відомо, що вона є підробленою або вигаданою. Тобто необхідно довести, що особа, яку звинувачують у поширенні «завідомо неправдивої» інформації, знала про це і мала намір це зробити.

Відповідно до статті 207.3 Кримінального кодексу будь-яка інформація, що не походить з російських офіційних джерел, тлумачиться як завідомо неправдива інформація. Таке поняття ґрунтується на заяві Федеральної служби з нагляду у сфері зв'язку, інформаційних технологій і масових комунікацій (скорочено Роскомнагляд у Росії), зробленій 24 лютого 2022 року. За словами Роскомнагляд інформація може вважатися достовірною тільки тоді, коли вона походить з російських офіційних джерел. Вищезгадана заява створює так звану презумпцію «завідомо неправдивої інформації».

Заява Роскомнагляду спрямована насамперед на те, щоб змусити ЗМІ використовувати тільки офіційну інформацію російської влади:

«Роскомнагляд повідомляє ЗМІ й інформаційні ресурси про те, що, готуючи до випуску матеріали та публікації, що стосуються спеціальної операції, пов'язаної із ситуацією в Луганській Народній Республіці й Донецькій Народній Республіці, вони зобов'язані використовувати інформацію та відомості, отримані ними з російських офіційних джерел». ³ (додатково наголошено)

Отже, будь-яка інформація, узята журналістами з українських, європейських чи американських інформаційних джерел, може трактуватися як завідомо неправдива інформація (якщо вона стосується застосування Збройних сил Росії чи використання повноважень російських органів влади за кордоном). Попри те, що заява Роскомнагляду насамперед орієнтована на ЗМІ і (зарєєстровані) інформаційні ресурси, навіть незалежна думка експертів, блогерів, журналістів тощо, котрі аналізують конфлікт, хоча вони можуть і не звинувачують Збройні сили Росії, вірогідно вважатиметься неправдивою інформацією, бо вона суперечить позиції в російських офіційних джерелах.

Така презумпція «завідомо неправдивої інформації» дає можливість застосовувати спрощений підхід до звинувачення в злочині за статтею 207.3 Кримінального кодексу: не обов'язково доказувати, що особа знала про те, що інформація є неправдивою, або мала намір поширити неправдиву чи недостовірну інформацію. Достатньо того, що інформація була отримана не з російських офіційних джерел, для того щоб вважати її «завідомо неправдивою».

Якщо висловлювання критичного погляду не містить жодної інформації, що може вважатися «завідомо неправдивою», його однаково можуть кваліфікувати як кримінальний злочин, пов'язаний із дискредитацією застосування Збройних сил Росії, згідно зі статтею 280.3 Кримінального кодексу.⁴ Це є наслідком широкого формулювання цієї статті, щоб будь-який негативний коментар щодо застосування Збройних сил Росії на території України можна було розглядати як дискредитацію. Ба більше, стаття 280.3 Кримінального кодексу не передбачає, що обов'язковими критеріями є «намір» або «завідомо неправдива» (інформація) і являє собою положення унікурсального застосування.

До того ж, уживання слова «війна» має велике значення для журналістів. У своєму зверненні до ЗМІ Роскомнагляд зазначив, що інформація про обстріли українських міст і смерті цивільних в Україні, спричинені діями Збройних сил Росії, а також повідомлення, у яких операція, що триває, називається «атакою», «вторгненням» чи «об'явленням війни», не відповідає реальності й публікується під виглядом достовірних заяв.⁵ Відтак, служба виправдала припинення роботи 10 інформаційних каналів на території Росії.

За те, що ситуація в Україні згадувалася як війна і вторгнення, Генеральна прокуратура Росії вимагала від Wikipedia видалити так-звану недостовірну інформацію й погрозувала накладенням адміністративного штрафу в розмірі до 4 мільйонів рублів у разі невиконання вимоги (заява Роскомнагляду від 31 березня 2022 року). Так само Роскомнагляд заблокував у Росії доступ до американського Інтернет-застосунку Zello Inc. Крім того, нещодавно московський суд наклав штраф у розмірі 11 мільйонів рублів на компанію Google за невиконання вимоги видалити публікації відеоматеріалів екстремістського характеру. Однак варто зазначити, що вищевказані справи ґрунтувалися на статті 13.41 Адміністративного кодексу.

2. Що таке публічне розповсюдження?

Згідно з роз'ясненнями, наданими Верховним судом Росії щодо розповсюдження завідомо неправдивої інформації, що підпадає під дію статей 207.1 і 207.2 Кримінального кодексу,⁶ розповсюдження завідомо неправдивої інформації слід вважати публічним, якщо така інформація адресована групі або необмеженій кількості людей і виражена в будь-якому доступному їм вигляді (усно, письмово, за допомогою технічних засобів тощо).

Поняття засобів розповсюдження завідомо неправдивої інформації є достатньо широким. Інформація може вважатися такою, що розповсюджується публічно, якщо її поширюють через ЗМІ, інформаційні й телекомунікаційні мережі (зокрема популярні соціальні мережі на кшталт Facebook, Instagram, Tik Tok, Twitter тощо на особистих сторінках чи сторінках інших осіб), а також за допомогою програм миттєвого обміну повідомленнями (WhatsApp, Viber та ін.), через масове розсилання повідомлень електронною поштою, розповсюдження листівок, вивішування плакатів, виголошування промов на мітингах, протестах тощо.

Якщо щось надіслати одній людині, то це не є публічним розповсюдженням, але якщо для цього використовувати чат чи групове спілкування, до якого залучено більше коло, ніж конкретна особа, це можуть трактувати як публічне розповсюдження інформації. Закриті групи, чати й облікові записи також підпадають під цю категорію.

3. Що означає «під виглядом достовірної інформації»?

Однією з передумов притягнення до відповідальності є розповсюдження завідомо неправдивої інформації під виглядом достовірної. Згідно із судовою практикою застосування статей 207.1 і 207.2 Кримінального кодексу (щодо «завідомо неправдивої інформації» про COVID-19), що склалася, види й методи представлення інформацію мають бути оцінені з метою визначити, чи має неправдива інформація вигляд достовірної. Такими видами й методами можуть бути посилання на компетентні джерела, заяви публічних осіб тощо, використання підроблених документів, аудіо- та відеозаписів або документів і записів, пов'язаних з іншими подіями.

III. Які покарання застосовуються? Ці покарання застосовуються ретроспективно до інформації, виданої до дати набуття чинності закону?

Поправками від березня 2022 року передбачено два види покарань: адміністративні і кримінальні. Адміністративні покарання — це штрафи різного розміру, тоді як кримінальним покаранням може бути як штраф, так і ув'язнення.

Зазвичай за дії, учинені до дати набуття чинності поправки, не притягують ні до адміністративної, ні до кримінальної відповідальності. Утім, якщо опублікована інформація залишається в доступі після набуття чинності поправок, покарання застосовуються.

1. Адміністративні покарання

Будь-яка дискредитація застосування Збройних сил Росії або діяльності державних органів влади, які працюють за кордоном,⁷ карається штрафом (стаття 20.3.3 Адміністративного кодексу). Сума штрафу може бути різною залежно від того, ким було вчинено правопорушення: фізичною особою, чиновником, чи юридичною особою:

- для фізичних осіб — від 30 000 до 50 000 рублів,
- для чиновників⁸ — від 100 000 до 200 000 рублів,
- для юридичних осіб — від 300 000 до 500 000 рублів.⁹

Якщо дискредитація супроводжується закликами до проведення «несанкціонованого» публічного заходу будь-якого виду, що становить будь-яку суттєву загрозу громадській безпеці (наприклад, загрозу життю і (чи) здоров'ю іншої особи або цілісності майна, загрозу виникнення масового громадського заворушення, загрозу перешкоджання роботі або порушення функціонування життєво важливої інфраструктури, транспортних чи соціальних служб, енергетичних, промислових чи комунікаційних об'єктів), можуть бути накладені штрафи в таких розмірах:

- для фізичних осіб — від 50 000 до 100 000 рублів,
- для чиновників — від 200 000 до 300 000 рублів,
- для юридичних осіб — від 500 000 до 1 мільйона рублів.¹⁰

Крім того, до російських громадян і юридичних осіб застосовуються штрафи за заклики до введення чи продовження політичних та економічних санкцій проти Росії, її громадян чи юридичних осіб іноземними державами чи державними організаціями (об'єднаннями) у таких розмірах:

- для фізичних осіб¹¹ — від 30 000 до 50 000 рублів,
- для чиновників — від 100 000 до 200 000 рублів,
- для юридичних осіб — від 300 000 до 500 000 рублів.¹²

Ба більше, варто зауважити, що в разі притягнення юридичної особи до адміністративної відповідальності, це не звільняє фізичну особу від адміністративної відповідальності за той самий злочин. Слід розуміти: на практиці це означає, що за дискредитацію застосування Збройних сил Росії штраф може бути накладений як на окремого журналіста, так і на інформаційне агентство, у якому він працює. Це має істотне значення, бо журналіста можуть притягнути до кримінальної відповідальності за публікування «дискредитаційної» інформації, якщо в минулому його вже було звинувачено в адміністративному правопорушенні за подібний вчинок упродовж періоду одного року.¹³

2. Кримінальні покарання

Наразі тільки фізичні особи можуть бути притягнуті до відповідальності за злочин згідно з Кримінальним кодексом,¹⁴ бо російське кримінальне законодавство не передбачає кримінальну відповідальність для юридичних осіб. Покарання, визначене в нововведених статтях 207.3, 280.3 і 284.2 Кримінального кодексу, може бути у вигляді штрафу,¹⁵ позбавлення права обіймати певні посади або займатися певними видами діяльності,¹⁶ виправних робіт,¹⁷ примусових робіт,¹⁸ арешту,¹⁹ обмеження волі²⁰ та ув'язнення.²¹

а) Стаття 207.3 — розповсюдження «завідомо неправдивої інформації»

Покаранням за поширення «завідомо неправдивої» інформації про Збройні сили Росії та (або) російські державні органи, що здійснюють діяльність за кордоном, під виглядом достовірної або надійної, може бути як штраф, так і ув'язнення, зокрема:²²

- штраф у розмірі від 700 000 до 1,5 мільйона рублів (або в окремих випадках у розмірі заробітної плати чи будь-якого іншого доходу за період від 12 до 18 місяців),
- виправні роботи терміном до 1 року,
- примусові роботи терміном до 3 років,
- ув'язнення терміном до 3 років.

Якщо таке поширення «завідомо неправдивої інформації» вчинено

- особою, що займає офіційну посаду (тлумачення може охоплювати журналістів, а також ситуацію, коли керівник розповсюджує «завідомо неправдиву» інформацію через корпоративний застосунок для миттєвого обміну повідомленнями чи електронну пошту);
- групою осіб (також за попередньою згодою) або організованою групою (наприклад, у випадках погодження на (організацію) розповсюдження «завідомо неправдивої» інформації серед осіб або людей, з якими вони контактують, як-от за допомогою чатів для миттєвого обміну повідомленнями або інших засобів зв'язку);
- з підробленням доказів (наприклад, фальсифікацією фотографій, редагуванням старих відеозаписів, щоб вони виглядали свіжими, і подібними діями, які надалі використовуються для підтримки вмісту «завідомо неправдивої» інформації);
- з корисливих мотивів (наприклад, щоб отримати фінансову вигоду (у вигляді грошей, майна або права на їхнє отримання тощо), зокрема позбутися матеріальних негараздів)²³;
- з розпалюванням ненависті чи ворожнечі на політичному, ідеологічному, расовому, національному чи релігійному ґрунті або з мотивів ненависті чи ворожнечі щодо певної соціальної групи (існує ймовірність, що військовослужбовці або посадові особи правоохоронних органів можуть бути визнані прикладами таких соціальних груп),²⁴

можуть застосовуватися такі покарання:

- штраф у розмірі від 3 до 5 мільйонів рублів (або заробітної плати чи іншого доходу за період від 3 до 5 років);
- примусові роботи терміном до 5 років додатково до позбавлення права обіймати певні посади або займатися певними видами діяльності терміном до 5 років;
- ув'язнення терміном від 5 до 10 років разом із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певними видами діяльності на цей самий термін.²⁵

Розповсюдження неправдивої інформації, що призвело до «серйозних наслідків»²⁶ карається позбавленням волі терміном від 10 до 15 років разом із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певними видами діяльності на цей самий термін.²⁷

Знову-таки, у Кримінальному кодексі відсутнє визначення терміну «серйозні наслідки», і достовірних коментарів про те, що може вважатися серйозними наслідками розповсюдження «завідомо неправдивої інформації», немає. Загалом під серйозними наслідками розуміється серйозна шкода здоров'ю або смерть, але в контексті статті 207.3 це також може означати масові публічні демонстрації, акції проти державних органів влади, заворушення тощо. Зважаючи на вищевикладене, у російських судів є чималий простір для тлумачення, і найвірогідніше такі серйозні наслідки розповсюдження «завідомо неправдивої інформації» будуть розтлумачені в широкому сенсі.

а) Стаття 280.3 — «дискредитація» Збройних сил Росії і (або) її державних органів влади

Російське законодавство не передбачає кримінальної відповідальності за дискредитацію, зокрема критику застосування російської армії чи діяльність державних органів влади, які працюють за кордоном. Покараннями можуть бути:

- штраф у розмірі від 200 000 до 300 000 рублів (або заробітної плати чи іншого доходу за період від 1 до 2 років);
- примусові роботи терміном до 3 років;
- арешт терміном на 4-6 місяців;
- ув'язнення терміном до 3 років разом із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певними видами діяльності на цей самий термін.

Утім кримінальна відповідальність за вказаною статтею може настати, тільки якщо таку «дискредитацію» вчинено впродовж одного року після вчинення подібного правопорушення, передбаченого в Адміністративному кодексі, що карається згідно з його положеннями. Це можна зрозуміти з нововведеної статті 20.3.3.

Якщо дискредитація призводить «до фатальних наслідків у зв'язку з недбалістю і (або) шкоди здоров'ю громадян чи пошкодження майна, масового порушення громадського порядку та (або) громадської безпеки або спричиняє порушення чи призупинення функціонування життєво важливих об'єктів, транспортної чи соціальної інфраструктури, кредитних організацій, енергетичних, промислових чи комунікаційних об'єктів», особу, зокрема журналіста, котрий опублікував інформацію дискредитаційного характеру, можуть покарати:

- штрафом у збільшеному розмірі від 300 000 до 1 мільйона рублів (або в розмірі заробітної плати чи іншого доходу за період від 3 до 5 років);
- ув'язненням терміном до 5 років з обмеженням можливості займатися певними видами діяльності чи обіймати посади.

б) Стаття 284.2 — заклики до застосування санкцій

Зрештою, стаття 284.2, нещодавно введена в главу 29 (злочини проти засад конституційного ладу безпека держави) Кримінального кодексу, передбачає кримінальну відповідальність за заклики до вжиття заходів з метою застосування чи продовження санкцій проти Росії, її громадян або юридичних осіб. Знову ж таки, кримінальна відповідальність настає, тільки якщо особу раніше було звинувачено в адміністративному правопорушенні за подібний учинок упродовж періоду одного року. Хоча чіткого формулювання немає, це слід розуміти з нововведеної статті 20.3.4 Адміністративного кодексу.

У цьому випадку покарання може бути таким:

- штраф до 500 000 рублів (сума може бути визначена в розмірі заробітної плати чи іншого доходу за період до 3 років);
- обмеження волі терміном до 3 років;

- примусові роботи терміном до 3 років;
- тримання під вартою максимальним терміном 6 місяців;
- ув'язнення терміном до 3 років разом із накладенням грошового штрафу.

Стаття 284.2 Кримінального кодексу застосовується тільки до російських громадян, а тому іноземних громадян, зокрема журналістів, не може бути притягнуто до відповідальності за згадану статтю за заяви, зроблені стосовно застосування чи продовження політичних чи економічних санкцій, якщо вони не мають російського громадянства.²⁸

3. Ретроспективне застосування

Як адміністративні, так і кримінальні покарання можуть бути застосовані тільки за злочини,²⁹ вчинені після внесення поправок, а саме після 4 березня 2022 року (якщо інформація стосується Збройних сил Росії) або 25 березня 2022 року (якщо інформація стосується російських державних органів влади).

Утім, якщо «неправдива інформація» була опублікована до внесення поправок від березня 2022 року, але залишається в доступі після дати набуття чинності, вона є приводом для притягнення до кримінальної або адміністративної відповідальності. Зокрема це ситуації, коли «неправдива інформація» чи окрема заява, яку можуть трактувати як «дискредитаційну», була опублікована чи іншим чином поширена до 4 березня 2022 року (або 25 березня 2022 року, якщо інформація стосується російських державних органів влади), але залишається в доступі (наприклад, у вигляді допису в блозі, статті, заяви тощо, розміщених та публічно доступних в Інтернеті) і не була видалена чи іншим чином прибрана з доступу після дати набрання чинності поправками.

IV. На кого поширюється юрисдикція закону?

Загалом до адміністративної чи кримінальної відповідальності можуть притягнути за дії, вчинені на території Російської Федерації, тобто коли інформація опублікована в або з Росії. Однак Кримінальний кодекс Росії також передбачає можливість покарання за злочини, вчинені за межами території Росії.³⁰ Таким чином, навіть іноземного журналіста, що працює за межами Росії, можуть визнати винним у скоєнні злочину згідно з Кримінальним кодексом Росії. Журналіста, що проживає в Росії, який опублікував матеріал в іншій країні, також можуть притягнути до відповідальності, особливо, якщо така публікація заявила в доступі на території Росії.

Зважаючи на те, як працює Інтернет, зокрема соціальні й інші мережі, навіть якщо інформацію опубліковано за межами Росії, вона може стати доступною російській публіці (через поширення в соціальних мережах чи месенджерах). Будь-які офіційні роз'яснення, коментарі чи судова практика з цього приводу відсутні, тому варто спостерігати за тим, як Російські суди тлумачитимуть таке розповсюдження інформації. Вірогідно, російські суди вважатимуть таку інформацію публічно розповсюдженою в Росії, бо вона знаходитиметься в доступі через Інтернет-ресурси.

Отож більшу роль у звинуваченні в злочині відіграє публічна доступність «завідомо неправдивої» або «дискредитаційної» інформації на території Росії, а не фізичне місцезнаходження і географічне охоплення публікації журналіста. Далі викладено докладне роз'яснення адміністративної (див. 1. нижче) і кримінальної (див. 2. нижче) відповідальності.

1. Адміністративна відповідальність

До адміністративної відповідальності притягують журналістів, які публікують матеріали в Росії або поза її межами, якщо вони знаходяться в Росії — тобто якщо вчинок, який вважається правопорушенням згідно з Адміністративним кодексом, скоєно на території Росії.³¹

Крім того, відповідно до Адміністративного кодексу правопорушення, вчинене за межами території Росії (коли журналіст не знаходиться в Росії), не є приводом для притягнення до адміністративної відповідальності за цим кодексом.³² Утім це стосується тільки випадків, коли заяви чи публікації, що дискредитують Збройні сили Росії чи дії російських державних органів влади за кордоном, не з'являються в доступі на території Росії.

Навіть якщо інформація не призначена для публікації в Росії і створена за її межами, вона може стати публічно доступною на території країни. Хоча наразі в російських судах такі прецеденти відсутні, дуже вірогідно, що вони вважатимуть таку інформацію розповсюдженою, тобто правопорушення вчиненим в Росії, зважаючи на доступність інформації через Інтернет-ресурси. Утім правових механізмів для притягнення до адміністративної відповідальності фізичних чи юридичних осіб, що знаходяться за кордоном, немає.

2. Кримінальна відповідальність

Як уже було зазначено, до кримінальної відповідальності згідно з Кримінальним кодексом Росії можуть притягнути за дії, вчинені на території Росії. Проте існує ймовірність покарання за злочини, скоєні поза межами Росії (стаття 12, п. 3 Кримінального кодексу).

Відповідальність згідно з Кримінальним кодексом застосовується тоді, коли інформація опублікована в Росії журналістом, що знаходиться на території Росії. Що стосується подальшого поширення юрисдикції Кримінального кодексу на розповсюдження «завідомо неправдивої» чи «дискредитаційної» інформації, тут постає два питання: чи можуть притягнути до кримінальної відповідальності журналістів, що знаходяться в Росії, але публікують матеріали в іншій країні (див. нижче) і чи можуть притягнути до відповідальності журналістів за межами Росії (див. нижче).

а) Чи можуть притягнути до кримінальної відповідальності за розповсюдження «завідомо неправдивої» чи «дискредитаційної» інформації журналістів, що знаходяться в Росії, але публікують матеріали в іншій країні?

Дія Кримінального кодексу Росії безсумнівно поширюється на такий злочин, як розповсюдження «завідомо неправдивої інформації», скоєний на або з території Росії.³³ Згідно із загальними положеннями Кримінального кодексу Росії лише цього факту може бути достатньо для того, щоб публікацію вважали розповсюдженням «завідомо неправдивої інформації».

Ба більше, якщо журналіст, перебуваючи в Росії, публікує матеріали за межами регіону, така публікація може стати доступною в Росії через різні засоби, як-от у результаті масового поширення через застосунки для миттєвого обміну повідомленнями (наприклад, групи WhatsApp) або соціальні мережі. Така публічна доступність «забороненої» інформації в Росії може бути підставою для притягнення журналіста до кримінальної відповідальності, навіть якщо він не хотів, щоб вона було доступною в Росії.

б) Чи можуть притягнути до кримінальної відповідальності за розповсюдження «завідомо неправдивої» інформації журналістів, що знаходяться за межами Росії?

У принципі, імовірність притягнення до кримінальної відповідальності за розповсюдження «завідомо неправдивої» чи «дискредитаційної» інформації журналістів, що знаходяться за межами Росії, існує. Це пов'язано з тим, що загальні положення Кримінального кодексу³⁴ передбачають можливість притягнення російських громадян до кримінальної відповідальності за *«злочин проти інтересів, які захищає цей (Кримінальний) кодекс»*, скоєний за межами території Росії.³⁵ Водночас іноземні громадяни підлягають кримінальній відповідальності згідно з Кримінальним кодексом у випадках, коли злочин *«спрямований проти інтересів Російської Федерації або громадянина Російської Федерації або особи без громадянства, яка постійно проживає в Російській Федерації»*,³⁶ навіть якщо його скоєно за межами території Росії. Дуже вірогідно, що злочини, внесені поправками від березня 2022 року, трактуватимуть як такі, що спрямовані проти інтересів Росії.

Тому російська прокуратура може переслідувати журналістів, які мають російське громадянство, і навіть іноземних, незважаючи на їхнє фізичне місцезнаходження, за розповсюдження «завідомо неправдивої» чи «дискредитаційної» інформації за статтею 207.3 Кримінального кодексу³⁷, а також за заяви, що «дискредитують» використання Росією власних Збройних сил та діяльність російських державних органів влади, що працюють за кордоном, за статтею 280.3 Кримінального кодексу.

Утім малоймовірно, що на практиці російські державні органи влади вдаватимуться до переслідування кожного журналіста, що працює за межами Росії, чия діяльність вважається злочином відповідно до російського кримінального законодавства. Вірогідність притягнення до відповідальності зростає, якщо журналіст в'їде на територію Росії. Крім того, варто зазначити, що можливість екстрадиції є дуже малоймовірною, зважаючи на відсутність відповідних міжнародних договорів (наприклад, між США і Росією), а також аналогічних злочинів, за які притягують до відповідальності в інших державах, а це є обов'язковою передумовою для екстрадиції.

V. Як застосовуються закони до нетрадиційних платформ, як-от соціальних мереж?

Хоча це чітко не визначено в поправках від березня 2022 року, дуже вірогідно, що закони й передбачені в них покарання застосовуються до всіх видів соціальних мереж та інформаційних платформ, включно з Bloomberg Terminal і Tik Tok. Наприклад, що стосується покарань за поширення «завідомо неправдивої інформації» про COVID-19, російські суди накладали штрафи на людей, котрі публікували неправдиву інформацію (текстові чи голосові повідомлення й відео з коментарями) щодо COVID-19 у груповому чаті WhatsApp, а також у групі в соціальній мережі (ВКонтакте). Вірогідно, аналогічно ці закони застосовуватимуть до поширення «завідомо неправдивої інформації» про Збройні сили й державні органи влади Росії.

Варто зазначити, що предметом публічного обговорення були обов'язки блогерів. Хоча в російському законодавстві відсутнє визначення терміну «блогер», загалом під цим словом розуміється особа, яка публікує на інформаційних платформах і в інших місцях в Інтернеті вміст, що регулярно оновлюється: текст, фотографії, мультимедійні матеріали. Такий вміст зазвичай доступний необмеженій кількості людей, а тому може впливати на формування громадської думки. Отож, вірогідно, блогери несуть відповідальність за інформацію, яку вони публікують, відповідно до чинного кримінального й адміністративного законодавства.

Утім відповідно до російського закону про ЗМІ блогери не належать до ЗМІ або інформаційних ресурсів. Тому заява Роскомнагляду їх не охоплює безпосередньо. Проте блогерам варто бути дуже обережними з інформацією, яку вони публікують, і словами, які вживають, бо такі публікації можуть бути розцінені як «дискредитація» Збройних сил Росії і стати приводом для звинувачення в кримінальному злочині відповідно до статті 280.3 Кримінального злочину.

VI. Яким чином законодавство застосовується до фотографів і (або) фотографій війни?

Питання про те, чи вважаються фотографії одним із засобів розповсюдження «завідомо неправдивої інформації», залежить від того, чи таке розповсюдження має публічний характер. Це вирішують суди, беручи до уваги місце, спосіб, умови й інші обставини розповсюдження. Згідно з інформацією, наданою Верховним судом Росії, публічний характер розповсюдження завідомо неправдивої інформації може проявлятися в різних виглядах, зокрема у виступі промови на мітингу, поширенні листівок чи вивішуванні плакатів.³⁸

Зважаючи на вищезазначене, дуже вірогідно, що закони застосовуються до фотографій війни. Особливо тих, які містять певний опис чи текст, який може бути розцінений як «завідомо неправдива інформація». Останнім часом чимало агентств вдаються до практики зазначати відмову від відповідальності за вміст або вказувати джерело інформації разом із фотографією. Утім такий підхід може не врятувати від відповідальності, бо вона накладається за розповсюдження «завідомо неправдивої інформації», а термін «розповсюдження» має широке значення й охоплює створення інформації або використання інформації, створеної іншими особами. Як зазначалося раніше, Роскомнагляд вважає всю інформацію «завідомо неправдивою», якщо її не отримано з російських офіційних джерел.

Виноски

- 1 Російське слово «прізвисько» також перекладається як «заклик до», наприклад, санкцій проти Росії.
- 2 Аналіз судової практики Верховним судом Росії від 30 квітня 2020 року № 2.
- 3 Заява Роскомнагляду від 24 лютого 2022 року.
- 4 Стаття 208.3 Кримінального кодексу забороняє *«публічні акції, спрямовані на дискредитацію застосування Збройних сил Російської Федерації з метою захисту інтересів Російської Федерації та її громадян, підтримки міжнародного миру й безпеки, зокрема публічні заклики до перешкоджання застосуванню Збройних сил Російської Федерації для згаданих вище цілей, а також такі акції, спрямовані на дискредитацію використання державними органами влади Російської Федерації своїх повноважень за межами території Російської Федерації для зазначених цілей»*.
- 5 Заява Роскомнагляду від 26 квітня 2022 року.
- 6 Аналіз судової практики Верховним судом Росії від 30 квітня 2020 року № 2, питання 13.
- 7 Стаття 20.3.3 Адміністративного кодексу.
- 8 Варто зазначити, що згідно з параграфом 2 статті 2.4 Адміністративного кодексу під терміном «чиновник» слід розуміти не тільки державних службовців і осіб, які застосовують владу в державних та місцевих органах, урядових і муніципальних установах та збройних силах, а й осіб, які володіють повноваженнями, (як-от вищих посадових осіб, начальників відділів тощо) та інших працівників приватних юридичних осіб.
- 9 Стаття 20.3.3, пар. 1 Адміністративного кодексу.
- 10 Стаття 20.3.3, пар. 2 Адміністративного кодексу.
- 11 За статтею 20.3.4 Адміністративного кодексу до адміністративної відповідальності можуть бути притягнуті тільки російські громадяни, і її дія не поширюється на іноземних громадян.
- 12 Стаття 20.3.4 Адміністративного кодексу.
- 13 Див. статтю 280.3 і 284.2 Кримінального кодексу.
- 14 Стаття 19 Кримінального кодексу.
- 15 Згідно зі статтею 46, пар. 4 Кримінального кодексу розмір штрафу визначає суд, беручи до уваги тяжкість учиненого правопорушення, а також фінансові спроможності підсудного та його сім'ї.
- 16 Згідно зі статтею 47, пар. 1 Кримінального кодексу такий вид покарання забороняє особі обіймати державну посаду чи посаду в місцевому уряді або займатися певною професійною чи іншою діяльністю.
- 17 Згідно зі статтею 50, пар. 1 Кримінального кодексу під виправними роботами мається на увазі, що підсудний, який є десь працевлаштований, повинен сплачувати відрахування від заробітної плати в розмірі від 5 % до 20 %. Якщо підсудний є безробітним, він повинен відбуди виправні роботи в місці, визначеному місцевими органами влади за консультацією з пенітенціарними інспекціями.
- 18 Згідно зі статтею 53, пар. 1 Кримінального кодексу термін «примусові роботи» означає, що підсудний повинен буде працювати в місцях, визначених державними органами влади. Зазвичай їх відбувають у спеціальних закладах — виправних центрах. Таке покарання застосовується як альтернатива ув'язненню, тільки якщо скоєний злочин є легкого або середнього ступеня тяжкості або якщо тяжкий злочин скоєно вперше.
- 19 Згідно зі статтею 54, пар. 1 Кримінального кодексу термін «арешт» означає утримання підсудного в суворій ізоляції від суспільства, і таке покарання може бути призначене на період від 1 до 6.
- 20 Згідно зі статтею 53, пір. 6 Кримінального кодексу обмеження волі зазвичай полягає в забороні виходити з дому (місця постійного перебування) у певний час доби, відвідувати певні місця (зокрема демонстрації), брати участь у визначених заходах, покидати територію конкретного муніципалітету або змінювати місце проживання чи перебування, місце праці та (або) навчання тощо. Покарання у вигляді обмеження волі не призначають іноземним громадянам, а також особам, які не мають постійного місця проживання в Росії.
- 21 Згідно зі статтею 56, пар. 1 Кримінального кодексу термін «ув'язнення» означає ізоляцію підсудного у вигляді поміщення в колонію-поселення, навчальну колонію, медичний виправний заклад, виправну колонію загального, суворого чи спеціального режиму або в'язницю. Особи, які скоїли злочин уперше, можуть отримати вирок у вигляді ув'язнення, лише якщо є обтяжливі обставини або якщо відповідна стаття передбачає ув'язнення як єдиний вид покарання.
- 22 Стаття 207.3, пар. 1 Кримінального кодексу.
- 23 Постанова Президії Верховного суду Російської Федерації «Про судову практику у справах про вбивство» від 27 січня 1999 року, пар. 11.
- 24 Стаття 207.3, пар. 2 Кримінального кодексу.
- 25 Стаття 207.3, пар. 2 Кримінального кодексу.
- 26 Стаття 207.3, пар. 3 Кримінального кодексу.
- 27 Стаття 207.3, пар. 3 Кримінального кодексу.
- 28 Стаття 284.2 Кримінального кодексу.
- 29 Наприклад, розповсюдження «завідомо неправдивої інформації», заклики до запровадження (продовження) санкцій проти Росії, її громадян і юридичних осіб, а також дискредитація її Збройних сил та державних органів влади.
- 30 Стаття 12, пар. 3 Кримінального кодексу.
- 31 Стаття 1.8, пар. 1 Адміністративного кодексу.
- 32 Стаття 1.8, пар. 2 Адміністративного кодексу.
- 33 Стаття 11 Кримінального кодексу.
- 34 Стаття 12 Кримінального кодексу.
- 35 Стаття 12, пар. 1 Кримінального кодексу.
- 36 Стаття 12, пар. 3 Кримінального кодексу.
- 37 Хоча ситуація є менш зрозумілою, коли йдеться про розповсюдження «завідомо неправдивої» інформації, зокрема чи застосовується закон до іноземних ЗМІ, які публікують матеріали не російською мовою за межами Росії.
- 38 Аналіз судової практики Верховним судом Росії від 30 квітня 2020 року № 2.

ПРО НАС

Комітет захисту журналістів

Комітетом захисту журналістів (КЗЖ) — це незалежна некомерційна організація, яка пропагує свободу преси в усьому світі. Ми відстоюємо право журналістів повідомляти новини безпечно й без страху застосування репресій. Щороку відбуваються вбивства, ув'язнення чи напади на сотні журналістів. Уже понад 40 років КЗЖ стоїть на їхньому захисті й бореться за свободу преси. Маючи команду з більш ніж 50 експертів, які знаходяться в різних куточках світу, КЗЖ документує випадки порушення свободи преси й надає їм розголосу, зустрічається з головами держав і високопоставленими посадовцями, ініціює дипломатичні зусилля та консулює в цих питаннях, а також співпрацює з іншими організаціями, щоб справедливість узяла гору, коли журналістів ув'язнюють чи вбивають. Крім того, КЗЖ надає всебічну підтримку журналістам навколо світу, яка рятує їм життя, забезпечуючи актуальною інформацією щодо безпеки та допомагаючи швидким реагуванням. Докладну інформацію про КЗЖ, а також доступну журналістам підтримку можна отримати на сайті www.cpj.org.

Фонд Thomson Reuters

Фонд Thomson Reuters працює над покращеннями у сфері свободи ЗМІ, сприяє просуванню інклюзивної економіки й відстоює права людей. Через новини, медійний розвиток, безкоштовну правову допомогу й ініціативи, що слугують майданчиком для діалогу, фонд поєднує свої унікальні послуги з метою стимулювання системних змін.

Організація TrustLaw, створена за ініціативи фонду Thomson Reuters — це найбільша правова мережа у світі, яка працює на громадських засадах. У співпраці з передовими юридичними фірмами й корпоративними командами правників ми сприяємо наданню безкоштовної правової допомоги некомерційним і соціальним підприємствам у 175 країнах, а також проведенню сенсаційних правових досліджень в їхніх інтересах та забезпеченню ресурсами. У складні часи завданням TrustLaw є дбати про те, щоб некомерційні й соціальні підприємства мали відповіді, які їм потрібні для пом'якшення ризиків, а також забезпечення безперервної діяльності їхніх організацій. Якщо після прочитання цього посібника у вас з'явилися ідеї щодо ресурсів, які ми могли б розвивати, або [правових науково-дослідних проектів](#), які б допомогли, [просимо з нами зв'язатися](#). Якщо ви — некомерційне або соціальне підприємство, якому потрібна правова допомога, більше про послугу можна дізнатися [тут](#). Крім того, є можливість безкоштовно [приєднатися до TrustLaw](#).

Слова подяки

Комітет захисту журналістів і фонд Thomson Reuters висловлюють щирі подяки команді юристів Hogan Lovells, яка присвятила свій час та компетентність на добровільних засадах для створення цього посібника.

Цей ресурс надається тільки з інформаційною метою. Він не являє собою юридичну консультацію. Читачам наполегливо рекомендується проконсультуватися з кваліфікованим юристом стосовно їхніх конкретних обставин. Автори й особи, які долучилися до створення цього посібника, мали на меті викласти правильну та актуальну інформацію в цьому звіті на момент публікації, проте вони не гарантують точність чи повноту інформації, зокрема через те, що після виходу публікації обставини можуть змінитися. КЗЖ, фонд Thomson Reuters та інші особи, які долучилися до створення цього посібника, не несуть жодної відповідальності, зокрема фінансової, за дії, які було вжито чи не вжито, або втрати, що виникли внаслідок покладання на цей звіт або неточностей у ньому. Керуючись принципами довіри Thomson Reuters, що стосуються незалежності і звільнення від відповідальності за необ'єктивність, фонд Thomson Reuters не поділяє позицію в питаннях, викладених у цьому ресурсі, або погляди, виражені в документі.